

N:o 44.

Af herr **Clason**, i anledning af Kungl. Maj:ts förslag till lag angående stadsplan och tomtindelning.

De senare årtiondena hafva som bekant utmärkt sig för en vida starkare utveckling af våra städer än någonsin tillförne. Från 303,683 personer år 1840 eller något mer än 9 % af rikets dåvarande befolkning (3,138,887) har stadsbefolkningen sålunda till år 1905 stigit till 1,215,959, d. v. s. *mer än fyradubblats*, och utgjorde då mer än 23 % af riksbefolkningen, som blott vuxit till 5,294,885, d. v. s. icke på långt när fördubblats. Denna förskjutning i folkmängden ifrån land till stad, som för öfrigt är ett gemensamt drag i de västeuropeiska staternas befolkningsrörelse, visar som bekant inga tecken att afstanna, och en lagstiftning för städernas säregna förhållanden måste i följd häraf i våra dagar påkalla starkare uppmärksamhet, än som tidigare varit af nöden.

Städernas hastiga utveckling har emellertid fört med sig en del sociala, ekonomiska och hygieniska missförhållanden, hvilkas bekämpande alltmer börjat framträda såsom en samhällsangelägenhet af vikt. Den kungliga propositionen med förslag till stadsplanelag ger anledning att beakta sådana af dessa missförhållanden, som stå i samband med bristande förtänksamhet vid planläggningen af städer eller andra sammanträngda samhällen eller med bristande omsorg vid dessa planers utförande. Dessa spörsmål i hela deras omfattning skola dock här ej bringas å bane, utan blott ett af dem, hvilket sammanhänger med den öfvergång från ett mera öppet till ett mera slutet byggnadssätt, som under senare tid alltmer gjort sig gällande i våra städer. Det är den ofta framträdande *bristen på tillräckligt antal öppna platser*, en brist, som också kan uttryckas såsom en brist på ljus och luft. Vi behöfva större »lungor» flerstädes i våra städer.

Bih. till Riksd. Prot. 1907. 1 Saml. 2 Afd. 1 Band. 23 Häft. (N:o 44).

Detta allmänna behof inom de sammanträngda samhällena framträder i alldeles särskild grad med hänsyn till en viss del af deras befolkning, nämligen ungdomen. Redan numeriskt är denna en högst betydande del af befolkningen, i det att ensamt åldersgrupperna under 15 år i riket i dess helhet utgöra öfver 32 %, d. v. s. inemot $\frac{1}{3}$ af hela befolkningen, och i städerna öfver 28 % af folkmängden, således mellan $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{3}$.¹⁾ Men äfven ur andra hänseenden än de numeriska är vikten af vår ungdoms sunda utveckling till kropp och själ allmänt erkänd.

För sin sunda utveckling behöfver emellertid ungdomen mer än andra åldrar tillfällen till frisk luft och till rörelse i det fria. Huru vanlottad dock i detta hänseende en betydande del af våraorstädernas ungdom är, därom kan hvarje ledamot af Riksdagen själf öfvertyga sig, som en förmiddag är i tillfälle att taga sig en promenad utåt de delar af vår hufvudstad, där affärskvarteren upphöra och de mindre bemedlades bostadskvarter vidtaga. Det säger sig själf, att just för dessas ungdom behöfvet af rörelse i det fria skall i särskild grad framträda, eftersom med dessa klassers trångboddhet utrymmet inomhus mindre än någonsin kan erbjuda en ersättning. Utomhus är den emellertid på många håll hänvisad till vare sig de trånga, osunda stenbrunnar, som kallas gårdar, eller till den lika ohygieniska stengatan med allt dess damm, smuts och ofta föga uppbyggliga gatulif. Den hufvudsakliga lekplanen blir platsen mellan husväggen och körbanan, och rämnstenen, som i flera hänseenden kan erbjuda en viss omväxling, blir lekplatsens centrum. De hygieniska missförhållanden, som vidlåda ett sådant tillstånd, behöfva icke närmare utvecklas; till de öfriga kommer sommartiden, då lifvet i det fria skulle bäst florera, äfven den kvalmiga och tryckande hetta, som återstrålar från husväggar och gatstenar. Men det behöfver ej framhållas, att dessa missförhållanden icke äro enbart af hygienisk natur; den gamla satsen om sammanhanget mellan en sund kropp och en sund själ har äfven i vår tid ej förlorat något af sin giltighet, allra minst då det gäller ungdomen. Denna behöfver fortfarande, för att kunna utveckla både kroppens och själens spänstighet, så rika tillfällen som möjligt till fri rörelse i det fria.

¹⁾ De absoluta siffrorna voro år 1900 på en totalbefolkning af 5,136,441 personer 1,666,310 inom åldern 0—15 år, däraf på en stadsbefolkning af 1,103,951 personer 309,972. Räknar man till ungdomen äfven åldersklasserna 15—17 år, ökas siffran för riket till 1,967,509 och för städerna till 370,233. Befolkningen under 20 år var samtidigt i riket 2,151,520, d. v. s. inemot 42 % af riksbefolkningen, däraf ensamt i städerna 414,253. Dessutom vistas årligen åtskilliga tusenden af landsbygdens mantalsskrifna ungdom vid undervisningsanstalter i städerna.

Antyddas missförhållanden göra sig naturligtvis företrädesvis gällande i storstäderna. De hota emellertid årligen att framträda jämväl i mindre städer på grund af den äfven där oupphörligt fortgående förändringen från öppet till slutet byggnadssätt. Ty hvarje gång, som en ny stenkasern reser sig vare sig på en förut obyggd tomt eller i stället för förut befintliga mindre byggnader, *beröfvas* ungdomen en del af de omväxlande lekplatser, som de förutvarande öppna gårdarna erbjödo, och beröfvas tillika en god del af den sol och luft, af hvilka den förut kom i åtnjutande, till dess omsider den sista öppna gården i kvarteret försvunnit och hela kvarteret står färdigt såsom en stenklump, där icke någonstädes ett spår af naturlig mark står att upptäcka. Denna förändring i byggnadssättet medför sålunda, att i våra dagar stadssamhälleas behof af nya öppna platser *alltjämt i hög grad växer*.

Vid de kraftiga ansatser till förbättrande af städernas hygieniska och sociala förhållanden, som under de senare åren framträdt flerstädes i utlandet, har denna fråga vid olika tillfällen vunnit mycket beaktande. I *Tyskland* hafva dithörande spörsmål sålunda ofta varit å bane vid de kongresser, som den tyska föreningen för offentlig hygien (»Deutscher Verein für öffentliche Gesundheitspflege») årligen anordnar. Den nya byggnadslagen för konungariket *Sachsen* af den 1 juli 1900, som enligt de särskilde kommitterade, hvilkas förslag till lag angående stadsplan och tomtindelning ligger till grund för föreliggande kungliga proposition, träder »i främsta rummet» af den i Tyska rikets stater numera gällande lagstiftning på området, innehåller i en af sina paragrafer den bestämmelsen, att vid uppgörande af stadsplaner »skall särskildt beaktas», bland annat, att

»fria platser och offentliga planteringar anläggas till storlek, läge och antal så, att de motsvara såväl samfärdselns som samhällshygienis kraf» (»sowohl den Verkehrs- als auch den wohlfahrtspolizeilichen Bedürfnissen»), äfvensom att »man i tillräckligt antal sörjer för platser för kyrkor och skolor, likasom ock för offentliga lek- och rekreationsplatser» (»öffentliche Spiel- und Erholungsplätze»).

I motiveringen för detta stadgande heter det:

»Vikten af fria platser, om möjligt med trädgårdsanläggningar (offentliga planteringar), för hälsan särskildt hos en storstadsbefolkning behöfver ej framhållas. Detsamma gäller om offentliga lek- och rekreationsplatser, hvilka i kvarteren med hyreskaserner utgöra ett oundgängligt behof och för den uppväxande ungdomen en välgärning, som ej kan skattas nog högt. Men äfven på de nödiga platserna för kyrkor och skolor bör man tänka vid utarbetande af stadsplanerna.»

På detta sätt betraktas sålunda saken i den tyska mönsterlagstiftningen.

I *Nederländerna* föreskrifver, enligt kommitterade, bostadslagen af den 22 juni 1901, att i kommuner med mer än 10,000 invånare eller där under de senaste fem åren invånarantalet tilltagit med mer än en femtedel, en utvidgningsplan skall uppgöras, däri de områden angifvas, som i den närmaste framtiden äro bestämde för anläggning af gator, kanaler och allmänna platser, äfvensom att en dylik plan skall revideras en gång hvart tionde år. Expropriation får där ske för genomförande af byggnads- eller utvidgningsplaner likasom äfven för fullgörande af de fordringar, lagen i den allmänna hälsovårdens intresse uppställer på bostäders giltighet.

I *England* finnas särskilda lagar af åren 1877, 1881 och 1887 angående anordnande af öppna platser i städerna. Den i kommitterades betänkande omnämnda viktiga arbetarbostadslagen af år 1890 (»the Housing of the Working Classes Act»), som infört bestämmelser angående s. k. zon-expropriation för att förbättra osunda stadsdelar, har äfven användts för att midt i forna trångbyggda arbetarstadsdelar skapa parker — så t. ex. har man för några år sedan vid omreglering af en förut mycket osund arbetarstadsdel i East End nyskapat en park af mer än 5,000 kvadratmeter. Grefskapsrådet i London, som 1889 under sin ledning hade 40 parker med en årlig budget af 52,751 pund, hade redan 1895 ökat antalet till 79 parker och öppna platser med en årlig budget af 105,365 pund, d. v. s. fördubblade kostnader. Grefskapsrådets parker äro i stor utsträckning försedda med lek- och idrottsplatser. Dessutom funnos (1897) i London 14 kungliga parker — bland dem den bekanta Hyde Park — och 9 parker under Citystyrelsens ledning, så att London med närmare 9,000 hektars parkyta i parkyta pr 1,000 invånare står mycket högt bland de europeiska storstäderna.

Den i vårt land gällande byggnadsstadgan för rikets städer af den 8 maj 1874 har ej förbisett de nu berörda krafven, utan som bekant exempelvis i § 12 infört åtskilliga därhän syftande föreskrifter, sådana som att

»stadsplan bör så uppgöras, att han på en gång motsvarar rörelsens behof af utrymme och bekvämlighet, sundhetens fordran på ljus och frisk luft, önskligheten af största möjliga trygghet mot mera utbredda eldsolyekor samt skönhetssinnets anspråk på fritt utrymme, omväxling och pydlighet»,

för hvilket ändamål bör tillses, bland annat,

»att breda esplanader, anordnade med planteringar i midten och gator på sidorna, eller andra dylika anläggningar dragas genom staden, helst på flera ställen och i flera riktningar;

att äfven andra allmänna planteringar i staden, större och mindre, beredas så ymnigt som möjligt;

att å ena sidan byggnadskvarteren icke tilltagas för stora eller med för stort antal tomter, så att nödig luftväxling hindras eller dämpande af uppkommen eldsvåda försvåras, men å andra sidan de inom kvarteren befintliga byggnadstomterna göras så stora, att de lämna tillräckligt utrymme ej blott för byggnader utan ock för fria och luftiga gårdsplaner;

att, där så lämpligt finnes, trädgårdsplaner läggas längs genom byggnadskvarteren, så att tomternas till bebyggande afsedda delar komma att ligga på ömse sidor om dessa planer; samt

att, där det finnes önskligt och lämpligt, planterade förgårdar längs gatorna läggas mellan dem och husraderna.»

Jämföras dessa föreskrifter t. ex. om de »breda esplanaderna» med planteringar i midten, som skulle »dragas genom staden, helst på flera ställen och i flera riktningar», eller om de större och mindre planteringarna, som skulle beredas »så ymnigt som möjligt», eller om de »fria och luftiga gårdsplanerna» eller om »trädgårdsplanerna genom byggnadskvarteren» med förhållandena på åtskilliga håll, så torde få medgifvas, att föreskrifterna knappast blifvit efterledda »så ymnigt som möjligt». Hvad särskildt gårdsplanerna angår, hafva nog byggnadsstadgans detaljbestämmelser i detta hänseende ofta blifvit så tolkade, att man gått så nära det föreskrifna *minim*utrymmet som möjligt, något som naturligtvis faktiskt ökar behovet af verkligt öppna platser.

Då nu en ny stadsplanlag är å bane, som bland annat skall underlätta för stadsmyndigheterna att bekämpa befintliga missförhållanden, synes det mig vara af vikt, att i densamma redan i dess begynnelse insättas några bestämmelser, som direkt framhäfva äfven de skyldigheter, som i nu berörda hänseenden böra äligga kommuner med sammanträngd befolkning. Genom att placeras i själfva lagen skall en sådan bestämmelse säkerligen verka med större auktoritet än de hittillsvarande föreskrifterna i den på administrativ väg utfärdade byggnadsstadgan. Därvid bör ock enligt min tanke särskildt framhållas behovet af planteringar och andra öppna platser för stadsinvånarnes vederkvickelse; gator och torg komma nog i alla fall till stånd, men erfarenheten har visat, att man vida lättare förgäter behovet af andra allmänna platser. Hänsyn synes likaledes böra tagas till önskvärdheten att i tid reservera platser för byggnader för vissa kommunala behof. Bestämmeisernas närmare formulering kan naturligtvis ske på olika sätt: i följande förslag ansluter jag mig närmast till motsvarande föreskrifter i den sachsiska byggnadslagen, men med anhållan att vederbörande utskott benäget ville verkställa den omformulering, som det möjligen kan finna vara behöflig för ett bättre tillgodoseende af det åsyftade ändamålet.

Till sist önskar jag betona, att ifrågavarande förslag ingalunda enligt min tanke — lika litet som byggnadsstadgans motsvarande föreskrifter — kan betraktas såsom innebärande för stadskommunerna någon ny särskild tunga. Det är tvärtom min öfvertygelse, att man just genom att *på förhand* söka skapa så goda förhållanden som möjligt för invånarnes och särskildt ungdomens sunda utveckling skall *spara* framtida kostnader, och att den kommun, som genom att med klokt förutseende i stadsplanen anvisa därför tillräckliga utrymmen sörjer för sina borgares vederkvickelse och i all synnerhet för tillmötesgående af ungdomens behof af rörelse i det fria, rikligen skall få igen de därtill offrade medlen genom minskade kostnader för sjukvård, fattigvård och fångvård. Äfven ungdomen är ett kapital, som det gäller att på bästa sätt förkofra. Däremot blifva de ekonomiska kostnaderna naturligtvis mycket drygare, om man, såsom numera måst ske i utlandet, omsider nödgas nedrifva förut fullbyggda kvarter för att inom desamma skaffa nödiga parkutrymmen, eller om man framdeles vid stegrade markkostnader nödgas inköpa platser för dylika allmänna behof.

På grund af hvad sålunda anförts, hemställer jag

att Riksdagen måtte för sin del besluta, att § 1 i lagen angående stadsplan och tomtindelning skall erhålla följande lydelse:

1 §.

För stads ordnande och bebyggande skall finnas plan, omfattande såväl byggnadskvarter som ock gator, torg och andra allmänna platser samt dessas höjdlägen (gatuprofiler). Vid stadsplans uppgörande skola fria platser och offentliga planteringar utstakas till storlek, läge och antal, så att de motsvara såväl samfärdselns som samhällshygienens kraf, äfvensom i tillräckligt antal sörjas för platser för kyrkor och skolor likasom för offentliga lek- och rekreationsplatser.

Det kan ifrågasättas, om icke för säkrare vinuande af det åsyftade ändamålet äfven borde i stadsplanelagen enligt föredöme från den nederländska bostadslagen införas bestämmelse om periodiska regleringar af stadsplanen i städer med starkare folkmängdstillväxt. Utan att vilja framställa

något bestämdt yrkande i detta hänsende anhåller jag dock, att utskottet ville taga äfven denna fråga under ompröfning och däröfver eventuellt inkomma med det förslag, hvartill omständigheterna kunna föranleda.

Stockholm den 22 februari 1907.

Sam Clason.